

Тема: В боротьбі за українську незалежність.

План :

1. Умови розвитку культури в 1917-1921 рр. Українізація культурного життя.
2. Культурні здобутки українських урядів в освітній політиці.
3. Діяльність більшовиків у сфері культури, освіти і науки.
4. Релігійне життя.

Література :

1. Бойко О. Д. Історія України. К: ВЦ "Академія", 2001.
2. Полонська - Василенко Н Історія України. У 2. Т. - Т. 2. Від середини XVII ст. до 1923 р. - К: Либідь, 1993.
3. Бойко О. Д. Історія України. - К., 1999.
4. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII - початок XX ст.). Львів, 1996.
5. Дорошенко Д. Нариси історії України. - К., 1991. - Т. 1-2.

1. Лютнева революція 1917 р. відкрила широкі можливості для відродження національної культури та освіти. Науковці, митці, освітяни не могли залишатися сторонніми спостерігачами бурхливих революційних подій.

Кращі представники української інтелігенції з ентузіазмом сприйняли можливості для вільного розвитку національної культури.

Незаперечним фактом залишається пасивність і відчуженість провінційної інтелігенції від висунутого Центральною Радою гасла українізації суспільного життя. Однак навіть ті заходи, які молода Українська Держава здійснила на культурно-мистецькій та освітянській ниві, не минули марно.

І члени гетьманського уряду, і особисто П. Скоропадський розуміли, що, незважаючи на скрутний час, без підтримки науки, освіти, мистецтва не можна успішно розв'язувати й інші питання державного будівництва.

Калейдоскопічні зміни властей і майже безперервні воєнні дії не змогли припинити розвиток культурного процесу в Україні, хоча й пригальмували його. Негативно позначилося на культурних явищах різне трактування ролі та місця культури та її творців у суспільстві представниками тих режимів, які приходили до влади.

2. Лояльність не українців до новопосталої української держави Центральна Рада намагалася завоювати, видавши «Закон про національно-персональну автономію». Ним передбачалося, зокрема, що національні організації (союзи), утворені національними меншинами, користуються правами самоуправління, і держава їм гарантує невтручання центральної влади у справи національної освіти, культури, соціальної допомоги та еміграції.

Проте для центральної влади найважливішим напрямом культурно-освітньої роботи в той час стала українізація школи.

Українське товариство шкільної освіти на чолі з відомим громадським діячем І. Стешенком не лише створювало національні навчальні заклади, а й домоглося від міністра освіти Тимчасового уряду дозволу на запровадження української мови і вивчення українознавчих предметів у народних школах, учительських семінаріях та інститутах, інших навчальних закладах.

У Києві було започатковано три державні гімназії з українською мовою викладання, а всього у містах України до осені 1917 р. відкрилося 53 середні школи.

У кінці березня 1917 р. у Києві відбувся Український педагогічний з'їзд. У резолюціях було висунуто вимоги заснування Головної української шкільної ради, створення національних бібліотек, українізації вчительських семінарій і інститутів, духовних закладів, викладання Закону Божого українською мовою.

Проте ставлення до таких заходів не було одностайно позитивним. Проти швидких темпів українізації школи виступили окремі діячі Київського шкільного округу, професура університету Св. Володимира.

Українське вчительство консолідувалося, створивши Всеукраїнську учительську спілку. Було засновано журнал «Українська школа» як друкований орган для надання методичної допомоги, професійних порад учителям, обміну досвідом.

Літо 1917 р. видалося багатим на з'їзди та конференції, присвячені проблемам культурно-освітнього будівництва. Наприкінці липня 2-й Всеукраїнський з'їзд учителів (близько 700 учасників) ухвалив рекомендації для Генерального секретаріату в галузі освіти, запропонував відкрити навчальні заклади за типом єдиної школи, розробленим спеціальною комісією при Товаристві шкільної освіти. Передбачалося заснування комісії при Генеральному секретаріаті для укладення програм українознавства, створення Науково-педагогічної академії, організації по всіх повітах учительських спілок, а по селах - «Просвіт».

На початку серпня 1917 р. відбувся Всеукраїнський професійний учительський з'їзд, який затвердив Всеукраїнську учительську спілку, започатковану ще в травні. На вересневому з'їзді просвітян засновано Всеукраїнську спілку «Просвіта», накреслено широку програму у галузі позашкільної освіти.

Українізація вузів передбачала створення в них кафедр українознавства (української мови та літератури, історії, економіки, права) та викладання національною мовою.

Однак якщо у Харківському університеті вже в липні діяли кафедри української історії й філософії, то ректорати Київського та Одеського університетів були категорично проти українізації керованих ними закладів.

Проте завдяки зусиллям професора П. Тутковського, доцентів І. Сушицького, О. Грушевського, І. Огієнка (Київський університет), ректора Харківського університету професора Д. Баталія й професора М. Сумцова українознавчі дисципліни впроваджувалися у навчальний процес.

Започаткований 5 жовтня з ініціативи товариства Український університет, який працював за державною програмою, мав

історико-філологічний, природничо-математичний та юридичний факультети. Заняття для слухачів цього навчального закладу проводили кращі викладацькі кадри і науковці столиці.

У грудні 1917 р. Центральна Рада видала закон про підпорядкування всіх шкіл на території України (за винятком неукраїнських) Генеральному секретаріату освіти. Потім було скасовано шкільні округи, дирекції й інспекції народних шкіл. Замість них призначалися губернські та районні комісари народної освіти і функціонували утворені раніше шкільні ради.

Протягом 1917 р. в Україні було відкрито 215 нових так званих вищих початкових шкіл. Всі вони утримувалися за рахунок громадських та приватних коштів. В березні 1918 р. Міністерство освіти УНР розробило план подальшої українізації вищої й професійної освіти, який передбачав створення мережі нових державних вузів, а також розв'язання проблеми підготовки викладацьких кадрів.

Помітною рисою культурного життя України стало створення творчих і громадських об'єднань: Центрального комітету охорони пам'яток старовини й мистецтва, Фонду ім. Т. Г. Шевченка для виховання обдарованих дітей, Української жіночої спілки та ін. Створене у квітні Товариство українських правників взяло активну участь у розробці юридичної термінології, перекладі й виданні українською мовою діючих законодавчих актів.

Гетьманський уряд прагнув впровадити нову концепцію української нації, яка ґрунтувалася не на знанні української мови, а на лояльності до Української Держави. Проте об'єктивно для розвитку національної освіти було зроблено дуже багато.

Окрім діючих університетів у Києві, Харкові, Одесі було відкрито ще два навчальні заклади - Київський та Кам'янець-Подільський державні університети. Спроба українізації університету Св. Володимира в Києві ще за часів Української Центральної Ради успіху не мала. Тому Міністерство народної освіти вирішило піти іншим шляхом, створюючи нові університети з українською мовою викладання і широким спектром українознавчих дисциплін.

За Гетьманату розпочали роботу новостворені архітектурний та клінічний інститути у Києві, політехнічний і сільськогосподарський - в Одесі, Український історико-філологічний факультет у Полтаві, були засновані стипендії для студентів.

Пріоритет заснування Української академії наук, про що мріяло кілька поколінь діячів національної культури і науки, належить гетьманській державі. Велику підготовчу роботу зі створення Академії провів міністр народної освіти М. Василенко.

Він зумів залучити до цієї справи видатного вченого В. Вернадського, який очолив комісію з питань заснування УАН.

14 листопада 1918 р. П. Скоропадський затвердив закон про заснування Української академії наук як державної установи. УАН складалася з трьох відділів: історико-філологічних, фізико-математичних та соціальних наук. Першим президентом УАН став В. Вернадський.

У системі УАН створювалися не лише інститути, а й Національна бібліотека, ботанічний сад, астрономічна обсерваторія, музеї, видавнича база.

Академія одержала статус юридичної особи, а також право заснування наукових закладів. Усі видання УАН повинні були виходити українською мовою, а за бажанням авторів - й іншими мовами.

3. Більшовицька ідеологія, ґрунтована на засадах колективізму та демократичного централізму підпорядковувала волю кожного пересічного громадянина залізній волі партії. Ставлячи класові) інтереси над загальнолюдськими, комуністи вписували культуру в жорсткі рамки ідеології. На цьому фундаменті будувалася політика РКП(б) і КП(б)У в галузі культури.

Політико-виховну й культурно-масову роботу серед населення України координував та спрямовував створений на початку 1919 р. Народний комісаріат пропаганди.

Масова політична і культурна робота, згідно з рішеннями VIII з'їзду РКП(б), мала проводитися в трьох напрямках:

- ☐ комуністична пропаганда
- ☐ загальна освіта
- ☐ культурно-масова робота.

2 липня 1919 р. уряд УСРР схвалив «Положення про єдину трудову школу», яке закріплювало обов'язковість та безоплатність навчання дітей віком від 7 до 16 років, спільне навчання хлопчиків і дівчаток, викладання навчальних предметів рідною мовою, політехнічний характер освіти.

Наприкінці 1920 р. в Україні налічувалося 22 тис. шкіл, у яких навчалися 2 млн 250 тис. учнів, половина з них - українською мовою.

1 липня 1920 р. Наркомат освіти УСРР оприлюднив «Декларацію про соціальне виховання дітей», згідно з якою в республіці розгорнувся рух на допомогу знедоленим підліткам. У всіх губернських центрах і промислових містах було відкрито дитячі будинки, проводився збір коштів і пожертв для сиріт та безпритульних.

Для забезпечення педагогічними кадрами середньої й вищої школи Наркомат освіти УСРР прийняв рішення про мобілізацію професорсько-викладацького складу. Для підготовки вчителів протягом 1920 р. було відкрито 20 педінститутів, 48 педагогічних технікумів, близько сотні вчительських курсів.

Система вищої освіти зазнала істотних змін. Замість університетів, які скасовувалися, було створено кілька спеціалізованих самостійних інститутів.

У 1920 р. в УСРР діяло 38 інститутів, у яких навчалися 57 тис. студентів. Навчання у вузах було безоплатним.

Радянська влада створила умови для професійної освіти: в 665 професійних школах і на 13 робітничих факультетах навчалися 60 тис. студентів.

У 1919 р. було поновлено діяльність Української академії наук. Дослідження в галузі історико-філологічних, фізико-математичних і соціально-економічних наук проводили 3 інститути й 26 кафедр.

Необхідність забезпечення загальноосвітньої і вищої школи підручниками й навчальними посібниками, а також потреби комуністичної пропаганди спричинили бурхливий розвиток видавничої справи. У кожному

губернському та повітовому центрі виходила одна або кілька газет російською, українською, а інколи й єврейською мовами.

Бурхливо розвивалася художня література. Широку популярність мали поетичні збірки «Сонячні кларнети» (1919), «Плуг» (1920) П. Тичини, «Заспів» (1920) В. Чумака, «Удары молота и сердца» (1920) В. Блакитного, «В польському раю» (1920) І. Кулика.

Поетичну скарбницю України поповнили твори Олександра Олеся (О. Кандиби), В. Сосюри та інших поетів.

Керівні органи радянської влади визначали напрям розвитку й театрального мистецтва.

Талановитий творчий колектив склався у київському театрі ім. Т. Шевченка, в спектаклях якого брали участь відомі актори Г. Борисоглібська, Л. Гаккебуш, О. Мар'яненко, О. Сердюк та інші. Справжнім явищем театрального життя став вінницький театр ім. І. Франка, заснований на початку 1920 р. Гнатом Юрою.

Розвиток музичного мистецтва пов'язаний із творчістю симфонічного оркестру ім. М. Лисенка, організованого у Києві 1919 р., концертною діяльністю Державної української мандрівної капели («ДУМКА») під керівництвом Н. Городовенка. Успішно діяли симфонічні оркестри у Харкові, Катеринославі, Одесі.

Плідно працювала й Українська академія мистецтв. На той час припадає сплеск «монументальної пропаганди» - створення скульптурних пам'ятників видатних революціонерів, діячів культури і мистецтва минулого.

Перші кроки робив український кінематограф, який продукував стрічки переважно агітаційно-пропагандистського змісту.

Особливість заходів радянської влади в галузі культури у роки революції й громадянської війни полягала в тому, що «пролетарська» культура формувалася під важким ідеологічним пресом.

Метою культурної політики більшовиків було формування принципово нової людини, вихованої на класових цінностях. Усі надбання світової культури оцінювалися з класового погляду. На позитивну характеристику заслуговували лише ті твори науки, літератури й мистецтва, які відображали боротьбу гноблених трудящих мас за власне визволення або обґрунтовували її вирішальний вплив на розвиток людства.

Більшовики стежили за настроями в академічному середовищі. Відхилення в бік «чужої ідеології» загрожувало професурі суворими репресіями. Так, було заарештовано історика С. Єфремова, позбавлено громадянських прав історика В. Косинського, і лише після неодноразових клопотань керівництва УАН академіки дістали змогу працювати.

4. Релігія завжди була одним із головних чинників формування ментальності, національної самосвідомості народу.

У 1917 р. постала проблема статусу православної церкви в Україні.

У ній з'явилося три течії:

- ✓ обновленська
- ✓ автокефальна
- ✓ автономна.

Обновленська течія висувала вимогу внутрішнього реформування й оновлення церкви, дві інші - розрізнялися за протилежними політичними і національними орієнтирами. Послідовники традицій Російської православної церкви (РПЦ) на чолі з митрополитом київським Володимиром підтримували зв'язки з Московською патріархією. Прихильники ідеї незалежної церкви (автокефалії) влітку 1917 р. утворили Український церковний комітет, який у листопаді було реорганізовано в Церковну раду.

Незабаром борці за суверенну українську церкву розгорнули активну підготовку до скликання православного церковного Собору. Вимога створення автокефальної (незалежної) української церкви прозвучала на III Всеукраїнському військовому з'їзді.

На ньому була прийнята відповідна резолюція, що прискорила утворення Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР). Її члени звернулися до глави РПЦ із проханням про дозвіл на скликання Всеукраїнського Собору.

Центральна Рада розв'язувала різноманітні проблеми релігійного життя. 10 березня 1917 р. на її засіданні було ухвалено надіслати Тимчасовому урядові телеграму про «визволення митрополита галицького і кардинала папського Шептицького», який перебував на засланні.

У березневому зверненні «До українського народу» йшлося про необхідність вживання української мови священнослужителями. Центральна Рада заохочувала призначення на місцеві кафедри єпископів-українців.

Деякі рішення Центральної Ради були не на користь церкви. Постановами, прийнятими в червні, серпні й грудні 1917 р., церковнопарафіяльні школи та управління ними передавалися до компетенції Секретаріату (міністерства) освіти, як і деякі будинки, споруджені на церковні кошти.

Прийняття Центральною Радою декрету про землю, згідно з яким монастирські й церковні угіддя переходили у розпорядження земельних комітетів, поставило в опозицію до нової влади багатьох представників православного, уніатського кліру та єпископату.

У січні 1918 р. в уряді В. Голубовича було створено Департамент сповідань на чолі з М. Безсоновим. До повноважень даного органу належало інформування церковних установ про рішення УЦР та виконавчої влади й контроль за їх виконанням.

Департамент відіграв позитивну роль у збереженні пам'яток церковної старовини та архітектури, виступав проти реквізицій церковних і монастирських будівель (зокрема, в Києво-Печерській лаврі) на користь світських установ.

Однак ставлення діячів УЦР до єпископату зводили результати його діяльності лише до розв'язання матеріальних проблем. Захоплення соціалістичними гаслами не дозволило лідерам Центральної Ради побачити в православній церкві фактор, що міг сприяти консолідації народу, різних політичних сил під спільними знаменами й гаслами.

Тим часом Всеукраїнський Собор розпочав роботу 6 січня 1918 р. До його керівних органів було обрано багатьох представників Церковної ради, які проводили ідею автокефалії.

Але через непевне становище Центральної Ради та наближення більшовицьких військ до столиці учасники Собору зайняли очікувальну позицію. Коли військові дії впритул наблизилися до міста, група з 49 делегатів подала до президії заяву про обов'язкове вирішення невідкладних питань до розпуску Собору. Серед цих питань були визначення структури вищої церковної влади, статусу українського православ'я, становища духовної освіти.

Окрема заява українських делегатів Собору про необхідність розриву будь-яких зв'язків з російськими церковними установами через війну, розв'язану Росією проти України, реального впливу не мала.

Український табір не зміг повести за собою Собор, оскільки більшість єпископату наполягала на канонічній єдності з Російською православною церквою (РПЦ).

Більшовицька влада не встигла за час перебування в Києві якось офіційно задекларувати своє ставлення до церкви. Проте кілька фактів не залишали сумнівів у її позиції: загін червоноармійців, по-варварськи вдершись на територію Лаври, розстріляв митрополита Володимира. Через обстріли й реквізиції постраждало також кілька київських храмів.

Оскільки на території Української Держави проживало здебільшого православне населення, головна увага гетьманського уряду зосередилася навколо проблеми існування православної церкви.

Повернення Російської православної церкви до патріаршої форми управління викликало рух за оновлення релігійного життя, зближення архієреїв з нижчим духовенством та мирянами.

Архієреї усіяко противилися будь-яким змінам, зокрема українізації та демократизації церкви, тому виступали проти поновлення діяльності Всеукраїнського церковного собору.

Скликання другої сесії перерваного більшовицьким наступом церковного форуму настійливо домагалися члени Тимчасової всеукраїнської православної церковної ради.

Велику роль у налагодженні державно-церковних взаємин відіграло Міністерство сповідань.

Міністерство сповідань активно опікувалося проблемами Київської духовної академії (КДА). Ученим комітетом Міністерства було розроблено її новий статут, положення якого, зокрема, передбачали автономію Академії; впровадження обов'язкових курсів історії України, української мови, літератури й права, історії Української церкви з відкриттям відповідних кафедр.

Підтримуючи православну церкву, гетьманський уряд сподівався, що керівництво Російської православної церкви (РПЦ) підтримає ідею про автономний статус українського православ'я й створення відповідного керівного церковного органу в Україні. Проте більшість архієреїв українською негативно поставилися до ідеї українізації церкви.

У вересні 1918 р. Всеросійський помісний собор затвердив «Положення» про вищу церковну владу в Україні, визнавши автономію Української православної церкви (УПЦ).

І все ж гетьманський період у житті православної церкви був надзвичайно плідним і повчальним. Церква відновила соборноправність і

виступила не як елемент державної структури, а як суспільна самодостатня інституція.

В основу більшовицької політики щодо релігії й церкви було покладено Декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» (про свободу совісті) від 20 січня 1918 р.

Йшлося про заборону релігійним громадам та церкві мати власність, позбавлення їх прав юридичної особи, націоналізацію церковного майна.

Радянська влада чинила всілякі утиски церкві, інколи просто знущаючись зі священнослужителів і представників релігійних громад. Місцеві власті вимагали укладання договорів на оренду храмових приміщень, хоча культове майно, згідно з декретом, мало переходити до релігійних організацій у безплатне користування. Духовенство обкладалося непосильними податками.

Бували випадки заборони на збір у парафіях пожертв для придбання церковно-богослужбових предметів і на господарські цілі. Деякі представники влади взагалі забороняли будь-які збори груп віруючих, вбачаючи в них можливість змови.

Окремі ревні чиновники вимагали оформлення спеціальних документів бажаним відбутися культові відправи і обряди, що кваліфікувалися декретом як «незаконне, таке, що підлягає кримінальному покаранню». Особливу роль у гоніннях на церкву відігравала Всеукраїнська надзвичайна комісія.

Конституція РСФРР 1918 р. і Основний Закон УСРР 1919 р. позбавили ченців і церковнослужителів активного і пасивного виборчого права, перетворивши їх на неповноцінних громадян.

29 липня 1920 р. Народний комісаріат юстиції прийняв рішення про ліквідацію святих мощей «у всеросійському масштабі». Усвідомлюючи, що цими діями вони ображають релігійні почуття значної частини населення, більшовики рекомендували здійснювати експертизу релігійних святинь лише за сприятливих умов та доводити справу до кінця (тобто вивозити мощі до музеїв або ховати їх).

Було заборонено викладання будь-яких віровчень у державних, громадських і приватних навчальних закладах, за винятком спеціальних богословських.

Для України за радянської влади залишалася актуальною проблема автокефалії православної церкви. Користуючись правом реєструвати статuti релігійних громад в органах влади, колишні члени Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР) при Миколаївському соборі Києва заснували гурток прихильників автокефалії.

Діячі ВПЦР пішли на повний розрив з Московською патріархією і 5 травня 1920 р. проголосили Українську православну церкву автокефальною та соборноправною.

Більшовики якщо й не сприяли, то і не ставили перешкод діяльності автокефалістів. У липні 1919 р. Київський губвиконком передав їм Софійський собор. Швидкими темпами здійснювався переклад богослужбових книг українською мовою, у чому посильну допомогу надавали академік А. Кримський та професор Г. Голоскевич. Розпочалася організація духовної освіти.

Прихильники автокефалії української церкви скористалися особливістю радянського законодавства, згідно з яким факт існування релігійних організацій встановлювався не рішенням вищого духовного центру, а державними органами, які їх реєстрували.

У жовтні 1921 р. відбувся Всеукраїнський православний церковний собор, на якому було обрано першого митрополита УАПЦ В. Липківського.

УСПІХІВ!!!

Бережіть себе і своїх рідних.

ВСЕ БУДЕ УКРАЇНА!